

Соціальне служіння і його ризики

ВОЙЧЕХ ГЕРТИХ

10 КВІТНЯ 2019

Моральна відповідальність, якщо вона справжня, перевищує сферу особистого чи сімейного, проникаючи у суспільне життя. Воно не є тим самим, що спільнотне товариське життя.

Фото: Ashik Salim

Соціальне життя означає певне залучення людей у спільну справу на благо загалу. Людина розпізнає, що своєю жертовністю, власним часом, своїми талантами та здатністю розуміти те, що відбувається довкола, вона може прислужитися іншим у якійсь справі. Моральна чутливість не обмежується виконанням обов'язків або ж простим дотриманням вимог морального закону. Моральна чутливість виражається у творчості, що мобілізує до дій, в яких розвиваються громадянські чесноти. Оскільки ж це завжди справа для особистого розпізнання, то зазвичай тут немає якоїсь зовнішнім чином визначеної програми. Людина сама розпізнає, де саме вона може творчо й жертовно прийти на допомогу. Інколи, у хвилини якихось серйозних суспільних криз або національних трагедій, навіть і цілі шереги добровольців включаються в якісь справи. Юнаки зголошуються йти добровольцями на фронт у момент національної небезпеки, робітники спільно влаштовують демонстрації, вимагаючи справедливості, харцери чи медсестри пропонують своє служіння, якщо десь організується багатолюдний захід, наприклад, як під час папських прощ. Однак головним чином суспільна відповідальність народжується в буденності, у серцях і думках людей, які самі визначають своє поле діяльності та жертовно віддаються своєму служінню.

Конкретне суспільство тим здоровіше з морального погляду, що більше в ньому людей, готових створити якесь спільне благо навіть у малому, але конкретному обсязі. Якщо суспільство не складається із самої лише маси пасивних і байдужих індивідів, якщо його становлять сотні людей, пов'язаних моральними узами, так що окремі з них – самотужки або гуртом – реалізують розпізнані осмислені цілі, яким вони спроможні безкорисливо служити, то таке суспільство більш цілісне внутрішньо. Воно краще протистоїть кризам, оскільки люди вміють один одному допомагати. Воно не так легко надається на маніпуляції, оскільки складається з осіб самостійних і відповідальних, які й собі виховують ближніх до життя у відповідальності. В цій суспільній діяльності, що розвиває громадянські чесноти, народжується солідарність. Вона ж не є плодом якоїсь загальної декларації чи моральних повчань і закликів: солідарність народжується з особистої участі індивідів, спроможних самостійно розпізнати цілі, яким хочуть слугувати. Тільки єднання небайдужих людей народжує їхню співпрацю та ширше почуття солідарної відповідальності за інших.

Участь у справах, що виходять далі за власний тин і стимулюють розвиток чеснот, може відбуватись у вельми різних сферах. Харитативна діяльність, організація допомоги під час стихійних лих, харцерство¹, спортивні організації, культурно-освітні та наукові товариства, публікація праць, які не приносять швидкого прибутку, але важливі для культури та колективної автентичності, організація спецкурсів для подружжів, які бажають жити згідно з подружньою етикою, створення дитячих таборів або зустрічей для людей самотніх чи обмежених у розвитку, збирання коштів для допомоги місіонерам, участь у театральних гуртках, аматорських або парафіяльних хорах – усе це простір людської активності, куди люди спроможні щедро і

безоплатно включатися. Важливо помітити цінність тих форм активності, що діють «знизу», без підтримки вищих інстанцій та без залежності від державної влади або ж місцевих політичних сил. Важливо також підтримувати такі низові ініціативи своєю фінансовою пожертвою тоді, коли немає змоги взяти в них безпосередню участь. При цьому варто орієнтуватися, як саме витрачаються зібрані кошти. Найчастіше невеликі харитативні організації мають невеликі власні рахунки й насправді переказують зібрані кошти на заявлені цілі. Відомі, медіально підтримувані організації часто виділяють чималий відсоток зібраних грошей на власну рекламу або ж на концерти-промоції своєї діяльності. Ще більший відсоток коштів із фондів, якими вони розпоряджаються, витрачають на самих себе різні урядові та міжнародні програми допомоги. Місійні ордени переказують, безумовно, вищий відсоток зібраних коштів на допомогу убогим країнам, аніж це роблять вельми недешеві бюрократичні структури Організації Об'єднаних Націй.

Конкретне суспільство тим здоровіше з морального погляду, що більше в ньому людей, готових створити якесь спільне благо навіть у малому, але конкретному обсязі.

[...]

У світлі католицької суспільної етики потрібно захищати принцип субсидіарності, тобто максимального обмеження втручання держави у життя громадян. Інколи може видаватися, що солідарність завжди є виразом якнайбільш християнської позиції. Християнська любов, породжена в душах благодаттю, яка робить душу спроможною любити Бога – і ближніх заради Бога, мобілізує до жертвності, як індивідуальної, так і колективної. Однак любов, аби бути справжньою, має вирости з особистої жертвності. Люди бідні, покривджені долею, проте інколи бідні через власну безвідповідальність і моральне занепащення, можуть і повинні бути об'єктом жертвної любові. Вони, вочевидь, мають на це природне право. Але це не означає, що вони мають на це також і юридичні права. Навіть якщо вони заявляють на щось претензії, це не означає, що їм автоматично належать усі можливі виплати й дотації. Коли в одній країні з'являються біженці, які походять з іншої країни та іншого цивілізаційного кола, то в ім'я солідарності людського суспільства ті, хто їх приймає, можуть надати їм допомогу, але ця допомога не належить кожному з цих біженців автоматично, оскільки люди не жили у цій країні й не сплачували там податків. Якщо вони розпочинають своє проживання у новій країні зі

скандалів і вимагають обслуговування на найвищому рівні, то можуть, згідно зі справедливістю, бути висланими за власний кошт туди, звідки прибули. Солідарність не є єдиним і найвищим принципом, зокрема, коли на неї посиляються не як на моральний принцип, що надихає щедрих жертводавців, а як на загальну теорію, яка обґрунтовує претензії державного апарату. Бо тоді вона діє без справжньої щедрості, а тільки продірявлює кишені платників податків, думки яких ніхто й не питав.

Трактована таким чином державна солідарність зазвичай є частиною ширшої політики та реалізації інтересів, про які пересічний громадянин і гадки не має. Надмірне втручання держави в різні галузі життя нищить низову солідарну відповідальність і самостійність, породжує невиправдані претензії, а також найчастіше нав'язує при цьому якусь ідеологію. Застосування принципу солідарності без принципу субсидіарності не відповідає католицькому суспільному вченню. Обидва ці принципи мають діяти разом. Перед лицем розростання державних і наддержавних інституцій захист автентичного суспільного життя вимагає свідомої боротьби, скерованої на зменшення втручань «згори», а відповідно і протестів, коли державні інституції втручаються в особисте, сімейне чи громадське життя людей. Здорове суспільне життя вимагає одночасного розвитку різних форм низової – й набагато дешевшої – суспільної відповідальності. Це важче, оскільки легше приймати те, що дає держава, ніж самому організувати якусь форму громадської взаємодопомоги, використовуючи людську жертвовність. Але, на що звертає увагу Готті Тедескі, потрібно бути уважним, коли державна влада виявляє надмірну щедрість². А коли держава зрештою змушена обмежувати публічні витрати, то не слід уперто заявляти претензії, бо така позиція призводить до суспільної агресії та анархістських бунтів, а це не веде до виходу з кризи.

Католицька суспільна етика не лише надає перевагу низовим суспільним діям, незалежним від керівництва й фінансових дотацій держави, але також і проливає світло на спосіб функціонування суспільних інституцій. Перший принцип суспільної жертвовності проголошує, що не слід на ній заробляти. Громадський діяч або політик не повинен збагачуватися зі своєї публічної діяльності. Він має право діставати за свою працю належну оплату, так, щоби міг жити на рівні, який відповідає його суспільному статусові; але він не повинен завдяки публічній діяльності підвищувати свої власні життєві стандарти. Така людина збагачується внутрішньо завдяки духові служіння, а жити повинна за власні чесно зароблені гроші, докладаючи зі свого до публічної діяльності. Якщо політика чи громадська діяльність є для когось головним способом заробляння грошей, це означає, що у такої людини відсутня правильна моральна постава, а може, також їй бракує второпності у приватному житті, що повинно дискредитувати її у житті публічному. Отже, в усіх суспільних організаціях – чи то в навролоцерковних інституціях та низових ініціативах, чи у великій політиці – треба дбати, щоб в їхню основу був покладений етос служіння.

Якщо суспільну діяльність провадять із чесних спонук, в ім'я блага, якого хочуть досягти для інших, така діяльність засновується на тих самих етичних принципах, що й особисте життя. Культура керування у сфері суспільних рухів має бути здоровою. Коли мета діяльності й етос, що лежить в її основі, виразні та сприйняті всіма, тоді будуть зрозумілими критерії оцінки діяльності та способи реагування у хвилини непорозуміння і конфліктів. У кожній колективній діяльності проявляються людські амбіції, прагнення бути поміченим, як і почуття потреби таких змін, які завжди комусь іншому не сподобаються. Але що нормальніші, що більш людяні будуються стосунки, і що менше дій, виконаних винятково для видимості, тільки напоказ або для власної користі, що менше ірраціональних, маніпулятивних, самоуправних дій і що доступніші канцелярські процедури, – то легше розв'язуватиметься конфлікт, а як наслідок – насправді розвиватимуться громадянські чесноти.

Потрібно бути уважним, коли державна влада виявляє надмірну щедрість.

Етос служіння виводиться із фундаментального братства дітей Божих, про яке слід пам'ятати. Братерство – це суспільний принцип, який, хоч і завзято підносився французькою революцією, все одно дуже швидко був забутий, заради самої по собі свободи та ще інколи рівності, за своєю суттю несправедливої. Міжособистісні стосунки мають базуватися на спільній турботі про людину, в якій я розпізнаю брата чи сестру у нашому спільному браті Ісусі Христі. Це означає постійний пошук найкращих розв'язань. Також це означає, що міжособистісні стосунки не можуть спиратися на силу влади, на залежність, викликану страхом, або на відсутність виразних домовленостей. Способи призначення відповідальних осіб, витрати публічних коштів та звітування з них, ухвалення рішень після всебічного обговорення, вислуховування точки зору та міркувань навіть тих, із ким ми не погоджуємося, – усе це має функціонувати згідно з принципами, відомими всім. В ухваленні рішень не обов'язково шукати думки більшості, радше потрібна правда і найкраще розв'язання. Методи, якими люди приходять до потрібного рішення, можуть бути різними, але остаточне рішення має бути зрозумілим, і має бути очевидним, хто за нього відповідає персонально. Для кращого розгляду справи можна добирати радників, які нерідко бачать її з іншого боку, – однак без необхідності йти за їхньою думкою.

[...]

У функціонуванні різних суспільних інституцій інколи постають труднощі, які, по суті, мають

моральний характер: вони впливають із браку відповідальності або спільного досвіду розв'язання подібних справ. Варто пам'ятати, що слово «управління» (procuratio) походить від слова «ratio», тобто «розум», а не від чіїхось «прав». Право є вираженням розуміння справи, а не волі того, хто керує. Сприйняття права як самоуправної волі того, хто має владу, – це синонім тиранії. Цього мають остерігатись як самі керівники, так і ті, хто не несе відповідальності. Право, а отже – і традиція, яка регулює кожен, навіть найдрібніший прояв суспільного життя, слугує такій організації всіх справ, аби кожен міг долучитися з тим, що в ньому є найкращого, дав це, і сам розвивався та був щасливий. Добре управління розкриває таланти і сприяє їм, надаючи людям нагоду для розвитку. Мудра й відповідальна людина радіє досягненням інших і не прагне за кожної нагоди випинатися на перше місце. А нездоровими є залежності, продиктовані страхом, брак довіри та пошани до людської компетентності. Під час здійснення управління можуть виникати різні погляди на справи; крім того, дорослі зрілі люди можуть мати власні аргументи і триматися своєї думки, не відступаючи від неї під впливом тиску або якихось маніпуляцій; але вони також можуть поступитися своєю думкою заради блага цілої справи. Тоді така відмова буде не боягузливим відступом, а ознакою духовної зрілості. Якість суспільного життя нищить побудову керівництва на якихось «гачках», на які вдалося підчепити тих чи тих людей. Такі методи підривають довіру, роблять неможливим нормальне, спокійне обговорення проблем та ускладнюють виконання ухвалених рішень. Люди, які почуваються ображеними (або маніпульованими), відступають назад, приховують свою думку, тікають од відповідальності, неспроможні відкрито назвати проблему на ім'я та шукати кращих вирішень, а водночас нерідко мають глибокі претензії до інших.

Якщо в тій чи іншій громадській організації бере участь священник, який співпрацює з мирянами, то він повинен шанувати роль світських осіб. Якщо він своїм авторитетом священника намагається нав'язувати рішення у справах, які в його компетенцію не входять, то може глибоко ображати людей такою поведінкою. Це має особливо велике значення там, де йдеться про фінанси. Якщо світські особи беруться за якісь фінансові справи, то вони за це й відповідають, а також не мають міняти цих рішень через те, що така була воля священника – котрий у цій справі ні за що не відповідає. Існує чимало суспільних інституцій, які, можливо, мають церковне походження, але з часом стали незалежними. В усьому світі існує чимало шкіл, лікарень, університетів чи видавництв, які спершу були запроваджені орденами чи дієцезіями, або харизматичними особами. З плином часу вони стали незалежними, також і з волі церковних інстанцій. Завдяки цьому суто церковні інституції, такі як ордени чи дієцезії, не несуть за них відповідальності або мають на них обмежений вплив, чітко визначений статутними документами. Інколи видатні й заслужені особистості захищають незалежність поля своєї діяльності, пояснюючи у державних чи громадських інстанціях, що вони підпорядковуються Церкві, а представникам Церкви – що вони виняткові, і їхня роль особлива. Доки проблем не виникає, все видається нормальним і добре функціонує, та щойно

виявиться, що виникли якісь зловживання поведінкою чи фінансами, то зазвичай майже неможливо віднайти винних. Через це важливо, аби в усіх суспільних інституціях існував однозначно виписаний статут із чітко визначеними компетенціями. Важливо також, аби миряни, які несуть за це відповідальність, справді не зазнавали тиску та керувалися зрілою особистою відповідальністю.

Справжнє суспільне життя є своєрідними підготовчими курсами до життя політичного.

Крім цього, потрібно бути дуже обережним, коли молоді миряни надто активно включаються в якусь громадську діяльність, водночас не роблячи геть нічого, щоби здобути освіту, набути фах, мати власне житло чи закласти родину. У Церкві суспільну або харитативну діяльність, яка вимагає повної самопошви, традиційно провадять ордени та конгрегації. Харизматичні діячі, які бачать гострі суспільні потреби, засновували в минулому і продовжують засновувати сьогодні чернечі спільноти. При цьому вони мають керуватися вимогами канонічного права та повинні коритися церковній владі, яка заради розсудливості може вимагати від них функціонування за певними принципами. Богопошвиена особа ввіряється Богові та довіряє своєму ордену (конгрегації), а орден чи конгрегація приймають цю відповідальність. Коли настає мить, що чернець або черниця не можуть виконувати своїх обов'язків через стан здоров'я або ще з якоїсь причини, керівництво такої чернечої спільноти має знайти інше рішення, а також повинне опікуватися такою людиною у старості. Натомість молоді миряни, які активно включаються в якусь альтруїстичну волонтерську діяльність і роблять це упродовж тривалого часу, але без такого сталого зв'язку зі справою, що його дають чернечі обітниці, – завжди в такій ситуації скривджені. Інколи замість того, щоб навчитися якогось фаху, заробити на помешкання, мати сім'ю, – вони з усією жертівністю віддаються якійсь справі, а потім виявляються полишеними напризволяще, без жодної інституціональної підтримки, не раз запізнившись зі своїм особистим життям. Суспільна діяльність мирян, таким чином, має йти в парі з нормальним життям, а здійснюватися може тільки у вільний від основних занять час, пожертвований після того, як виконано все необхідне для себе та своєї сім'ї.

Інша нездорова практика, якої слід уникати в суспільній діяльності, це вишукування якихось дір у законодавстві та використання їх, попри те, що це завдає комусь кривди. Автентичне суспільне життя розвиває громадянські чесноти, веде до того, що люди стають більш сумлінними та щедрими. Коли немає страху, немає мафіозної діяльності, немає нечесних перекручень і немає узалежнень, то живе, квітуче суспільне життя стає школою суспільної

жертвності. Жертовні й чесні люди в таких організаціях розкриваються, а з часом стають прикладом для інших, як і для наступних поколінь. У такий спосіб фахові та громадянські чесноти немовби самотійно передаються іншим, і збільшується кількість жертовних людей, які надають суспільному життю барв та динаміки.

Справжнє суспільне життя є своєрідними підготовчими курсами до життя політичного. Політики, які у своєму житті не пройшли стадію якоїсь жертовної громадської діяльності, можуть виявитися цілком спритними особами, але чи вони насправді дбатимуть про благо інших, а чи тільки про власні інтереси? А члени керівного апарату (державного або самоуправлінського), якщо не пройшли через низове суспільне життя, – чи вмітимуть співпрацювати з людьми, шанувати й підтримувати їхні ініціативи, а чи прагнутимуть мати все під своїм бюрократичним контролем? І коли самі муситимуть ухвалювати якесь рішення – чи не уникатимуть цього, захищаючись від особистої відповідальності покладанням на букву закону, що не завжди надається для однозначного трактування або не є слушним? Чи залишать законодавці місце для людських ініціатив, а чи гальмуватимуть їх усі в ім'я простого, але такого задерев'янілого і бездушного уніформізму – а чи, може, свідомо залишатимуть у законодавстві діри, що гарантуватимуть отримання корупційних вигод?

Фрагмент із книжки «Віра і дія» («Дух і літера», Інститут релігійних наук святого Томи Аквінського, 2014).

ВОЙЧЕХ ГЕРТИХ

10 КВІТНЯ 2019

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line **284**

Примітки

1. В Україні польському харцерству відповідають пластунські організації – прим. пер.
2. Див.: Ettore Gotti Tedeschi, Rino Cammilleri, Denaro e paradiso. I cattolici e l'economia globale, Lindau, Torino 2010, с. 115.